

A halhatatlanok is meghaltak egyszer

Zeneszerzők betegségei (10. rész)

A zsenikről az ember általában alkotásaikra asszociál, és nem a mindennapjaik, különösen nem az egészségi állapotuk jut eszébe. Pedig életüket a mindennapi tevékenységük, és sokszor a betegséggel vívott harcuk is jellemezte. „Az alkotás önfelszámoló folyamat. Minden készülő műbe az egészség egy hányada épül be. A zeneszerzők a legfalánkabb műzsát szolgálják.” (Baranyi Ferenc)

Ez a sorozat a zeneszerzőket mint pácienseket állítja az olvasó elé. A köztudat sztereotípiáin túl (Beethoven süket, Schubert vérbajos, Bach vak) bemutatom az újabb, orvosi–zenetörténeti együttműködés alapján lényegesen árnyaltabb, részletesebb, sokszor meglepő ismereteket. Azt a képet, ami mozaikokból (boncleletek, levelek, naplók, hírlapi hírek, számlák, receptek, stb.) áll össze az orvostudomány jelenlegi tudásának és eszköztárának segítségével. Sor kerül a legnagyobbak (Bach, Beethoven, Mozart, Schumann, Schubert, Mahler és Bartók) mellett kevésbé ismert, de orvosi–orvostörténeti szempontból érdekes mesterekre is. A sorozatban elsősorban a betegségekről és nem a zeneművek méltatásáról lesz szó. A téma feldolgozása során azonban az egyik legmegrendítőbb élmény volt szembesülni azzal, hogy a zeneirodalom legszebb műveinek sorát süketen, vakon, levegőért kapkodva vagy belső démonaikkal küzdve alkották meg zseniális szerzőik.

„Kopog-kopog a rossz, vidéki valcer,
és fáj és mély, mint egy Chopin-keringő.”

(Kosztolányi Dezső:

Szegény anyám csak egy dalt zongorázott)

Fryderyk Franciszek Chopin (1810–1849)

Felvett francia nevén Frédéric François Chopin, lengyel zeneszerző és zongoravirtuóz. Édesapja francia bevándorló, franciatanárként dolgozott, édesanyja lengyel volt. Néhány hónappal a fiú születése után a család Varsóba költözött. Zenei tehetségét nagyon fiatalon felismerték, hétévesen már két polonézt szerzett. A csodagyerek híre megjelent a varsói lapokban, és a „kis Chopin” a fővárosi arisztokrata szalonok látványossága lett. A Varsói Kon-

zervatórium professzora tanította zongorázni. 1829-ben Bécsben adott zongorakoncerteket, kedvező kritikákkal. A következő évben Varsóba visszatérve mutatta be f-moll zongoraversenyét.

1831-ben örökre elhagyta Lengyelországot, Párizsban telepedett le, pár év múlva francia állampolgár lett. Már a francia fővárosban írta az első scherzókát és balladákat, és az etűdök első kötetét. 1836-ban titokban eljegyezte a 17 éves lengyel Maria Wodzińskát, de az eljegyzést később felbontották. Még abban az évben, Liszt Ferenc kedvesénél, Marie d'Agoult grófnőnél ismerkedett meg Dudevant bárónéval, aki leginkább írói álnevéen, George Sandként ismert.

A Chopin – George Sand kapcsolat

A francia romantikusokhoz sorolt asszony harcos feminista volt, különös nézeteivel, modorával és szokásaival (férfiruhában járt, haját félrövidre vágatta, szivarozott) sokkolta korának társadalmát. Fiúként nevelték, rendkívül független egyéniséggé vált. Dudevant bárótól két



Fryderyk Franciszek Chopin (1810–1849)

George Sand
(1804–1872)



gyermeke volt, de útjaik elváltak. Számos neves személyiséggel folytatott szerelmi kalandjairól volt híres. Megismerkedésük után erősen vonzódott a nála hat évvel fiatalabb Chopinhez, aki kezdetben nem találta vonzónak, elhárította a közeledését. „Valami taszít tőle” – írta a családjának. Érzései később megváltoztak, Sand egy 1838-ban írt levelében „csodálatos kapcsolatukról” ír, de egyben panaszkodik is, hogy Chopin továbbra is visszautasítja a teljes szexuális viszonyt. Levelezésében később is aszexuálisnak jellemzi Chopint, bár a külvilág szenvedélyes szerelmi kapcsolatnak tartotta kettőjük viszonyát.

Tíz évig tartó kapcsolatukról az életrajzírók azt tartják, hogy az „forró szerelemből meleg barátsággá enyhült”, és az irónő érzelmei apránként anyaiakká alakultak. Sand leveleiben gyakran emlegette őt „harmadik drága gyermekének”. Babusgatta, leereszkedően beszélt róla, „Chip-Chip”-nek nevezte. A mallorcai kaland (lásd később) viszont Sandból a legjobb tulajdonságokat hozta elő, odaadóan ápolta és gondozta a férfit.

Kapcsolatuk 1847-ben ért véget, amikor Sand azzal gyanúsította meg, hogy viszonya van lányával, Solange-zsal. Egyesek szerint Chopin az anya és lánya között elmérgesedett viszony miatt lépett ki a kapcsolatukból, nem akart részt venni a Doudevant család alantas civakodásában. Visszautasította Sand meghívásait, ami

után a szakítás tartósnak bizonyult, s ezt a nő híres búcsúlevele pecsételte meg, melyet feltehetőleg 1847. július végén írt.

Chopin és Sand kapcsolatát mutatja be az *Impromptu* című film, amelyben Chopint Hugh Grant, Sand-t Judy Davis játssza (lásd a Függelékben).

Chopin zenéje

A romantikusokhoz sorolják, bár a romantika mozgalmát nem szerette. A vélnél kevesebb jegyét hordozzák művei a romantikának. Kirobanó érzelmekkel teli zene ugyan, de a romantika szertelensége nélkül, hiszen minden műve klasszikusan tiszta és megfontolt. A rövidebb műfajokat kedvelte.

Életműve zongoracentrikus. Kivétel nélkül minden művében jelen van a zongora, akár szólóban, akár kísérettel. Művei többsége szóló zongorára írt, kevesebb a kísérettel előadott (második zongora, hegedű, cselló, énekhang vagy zenekar közreműködését igénylő) darab. Zongoramuzsikája jellemzői: a különleges ritmusok előfordulása, a törekeny melódiák, amiket robosztus és érdekes összhangzat támaszt alá, és a maga alkotta zongoratechnika.

A zeneszalonokat jórészt ő ismertette meg a légiés noktürn műfajával (az ír John Field nyomán), a népszerű, művészivé emelt tánczene-kkel, mint a lengyel eredetű mazurka, vagy a bécsi keringő. Szerzett balladákat, scherzókát és etűdöket. Lengyel származásáról tett tanúságot a polonézzeivel. A Bachnál gyakori prelűdöket továbbfejlesztette, és szinte külön műfajjává tette. (Ismételt adalék arra, hogy a zsenik milyen körülmények között is alkotnak: a mallorcai nyomorúságos körülmények között született meg a *24 Prelűd*.) Prelűdjei és etűdjei sokakat inspiráltak (Liszt: *Transzcendens etűdök*, Schumann: *Szimfonikus etűdök*). Schumann nagy rajongója volt, dallamokat vett át tőle, Liszt számos Chopin-darabot dolgozott át.

Élete nagyobbik részében fellépett ugyan koncerttermekben is, de leggyakrabban és legszívesebben szalonokban, tisztelői és barátai körében játszott. Élete vége felé visszavonult a nyilvános fellépésektől.

Chopin több dallama egyedi és könnyen megjegyezhető melódiájának köszönhetően közismertté (mondhatni „slágerré”) vált. Néme-

lyiknek könnyűzenei feldolgozása is ismeretes (Chopin tangó).

Chopin testi és lelki alkata

170 centiméter magas volt, de rendkívüli soványsága miatt kissé hórihorgasnak tűnt. Keze finom és keskeny. Egyébként nőiesen finom alakját kiugró sasorra tette mégis férfiasá és különlegessé. Egy kései levelében keserű humorral két legkérlelhetlenebb ellenségeként említi nagy orrát és nem eléggé mozgékony negyedik ujját. Megjelenése maga volt a finomság és a törekenység. Liszt szerint: „Kék szeme inkább szellemmel teli, mint merengő. Szelíd, finom mosolya sohasem vált keserűvé. Finom bőre varázslatosan áttetsző volt, szőke haja selymes, egész viselkedését annyi nemesség fémjelezte, hogy az ember önkéntelenül is úgy lépett hozzá, mint valami herceghez.”

Gyermekkorától introvertált, ábrándos, elvágyódásra hajlamos, könnyen elérzékenyülő természete volt, ami egészséges humorral, és erős szociális érdeklődéssel párosult. Érzékenysége, sebezhetőségére jellemző egy levélrészlete első szerelmével kapcsolatban: „Amikor vasárnap a templomban váratlanul megpillantottam, azonnal kirohantam, és egy negyedórán keresztül nem tudtam, hogy mi is történt velem.”

A nyilvános játék mindig rendkívüli igénybevételt jelentett számára. Műsorai befejezésekor szinte önkívületben, a végsőkig kimerülve hagyta el a pódiumot, a lelkes gratulációkat mintha nem is érezte volna. Ilyenkor nem ritkán „eszéltően viselkedett”, nem volt magánál. Az utókor temporális epilepsiának tartja a tüneteket.

Chopin betegsége

Vézna, sokat betegeskedő gyermek volt, rendkívül hajlamos a megfázásra. Rendszeresen bajlódott felsőlégúti betegségekkel, mandulagyulladással. A nyári szünidőben az orvosok szabad levegőre küldték, és az akkor divatos „táplálékkiegészítővel” látták el: zab- és pörkölt makkörleményből főzött italt kellett innia, emellett gyakori hashajtást és piócás kezelést rendeltek. Chopin leveleinek visszatérő motívuma volt ebben az időben: „zabkásával etetnek, mint valami lovat”. Állandó betegeskedése következtében sem testileg, sem lelkileg nem kedvelte a sok mozgást, a szabad levegőn való sportolást.



Amikor elhagyta Lengyelországot, tüdőbetegsége miatt halálfélelem gyötörte: „Azt hiszem azért megyek el, hogy hazámat örökre elfelejtsem; azt hiszem meghalni megyek.”

Betegsége már a párizsi évek elején tovább súlyosbodott, majd – ha nem is folyamatosan –, de egyre súlyosabb tüneteket okozott. Valóságos szenvedélyévé vált a szalonok rendszeres látogatása, s a rendszeres éjszakázás, a zártkörű hangversenyek egy egészséges ember számára is megerőltetőek lettek volna. Gyengesége olyan gyorsan fokozódott, hogy zongoraóráit (amik fő kereseti forrását jelentették) félig fekve, szelonzáról csak időnként felemelkedve adta, fekhelye mellé kis zongorát tett, hogy előjátsszon a tanítványoknak, akik leginkább a legfelsőbb körök gyermekei voltak, nagyon kevés igazi tehetséggel foglalkozhatott.

1835-ben volt első ízben vércöpése, magas lázzal, nehezen csillapítható köhögéssel. Halálfélelem gyötörte, elkészítette végrendeletét. Or-

Chopin szülőháza

Chopin sírja Párizsban





**Chopin utolsó
dagerrotípiája**

vos barátja köpölyözést és hólyaghúzó tapasztokat rendelt, jégdarabokat nyeletett vele. 1838-ban mondták ki a tuberkulózis diagnózisát, amikor szinte halálán volt. Viszonylag rövid idő után állapota ismét kedvezőbb lett, olyannyira, hogy orvosai kételkedtek betegségének komolyságában. Ez a hullámozó lefolyás az utolsó évekig jellemző volt betegségére. Egyik jobb periódusában írta: „Én oly sok nálam erőteljesebb és fiatalabb embert túléltem, hogy szinte már halhatatlannak érzem magam.” A téli időszakok nagyon megviselték. 1838 őszén állapota újra rosszabbodott, új elemként légzési nehézségek jelentkeztek, depressziója is fokozódott. Ekkor határozták el Sanddal, hogy délre, a napsütötte Mallorcára utaznak.

**1945-ben
Chopin szívét
visszaszállítják
a Szent Kereszt
templomba**

A mallorcai kaland

Nem számíthattak arra, hogy abban az évben Mallorcán is szokatlanul hideg tél köszöntött be.



Egy szerény parasztházban kaptak szállást, fűtés nem volt a lakásban, ahol tünetei súlyosbodtak. A betegségtől rettegő helyi lakosok viselkedése valóságos rémálommá tette napjaikat. A helyi orvosok konzíliumát (melynek során megerősítették a tuberkulózis diagnózisát) Chopin maró iróniával írja le levelében: „Az utóbbi két hétben olyan beteg voltam, mint egy kutya. A 18 fok, a rózsák, pálmák, narancsok és fűgék ellenére meghültem. A sziget három leghíresebb orvosa kezel: az egyik megszagolta azt, amit kiköptem, a másik megkopogtatott ott, ahonnan a köpet jött, a harmadik megtapogatott és hallgatózott miközben köptem. Az egyik azt mondta, hogy már elpatkoltam, a másik, hogy éppen elpatkolok, a harmadik, hogy el fogok patkolni. Alig tudtam megakadályozni, hogy ne vágjanak eret rajtam, és ne adjanak hólyaghúzó tapaszt.”

Lakásukból távozniuk kellett, az elhagyott, hideg és lakatlan valldemosai kolostorban húzták meg magukat, a Párizsból elhozott zongorájával együtt. 1839 februárjában indultak haza, induláskor tüdővérzés lépett fel, de mégis az utazás mellett döntöttek. Barcelonáig egy állatot szállító vitorlason hajóztak, éjszaka, miközben Chopin vért köpött, és légzési nehézségei voltak.

1843-44 telén annyira legyengült, hogy nem tudott lépcsőn járni, fel kellett vitetnie magát. Ekkor kapcsolatba került egy homeopátiával gyógyító orvossal, aki kénes keverékeket és ópiátokat írt elő, de állapota továbbra is hullámozó volt. 1847-től légzési elégtelenségei állandósultak. Állapotát a George Sanddal való szakítását követő depressziója is súlyosbította. Anyagi helyzete annyira romlott, hogy kétségbeesett elhatározással angliai koncertkörútra indult. 1848 áprilisától novemberig tartózkodott a szigetországban, teljesen elcsigázva ért haza. Kivételesnek számított, hogy ki tudjon menni az utcára. Tünetei szaporodtak, állandó hasmenés, láb- és hasvizenyő alakult ki, időnként teljesen elveszítette a hangját. Állapotának megrázó dokumentuma az az 1849-ben, halála előtt néhány hónappal készült dagerrotípiája, amelyen – az enyhén puffadt arc mellett – a tartásban, a száj szenvedő vonásában és az orr fölötti mély ráncokban kifejeződő, szinte kézzelfogható végső reménytelenség tanúskodik a betegség testi-lelki pusztításáról.



A Chopin szívét rejtő oszlop
a varsói Szent Kereszt templomban

1849. október 16-a éjszakáján, hajnalban halt meg. Szinte végig eszméletén volt, de csak írással tudott kommunikálni. Az utolsó napon ceruzával róttá egy darab papírra utolsó kívánságát, hogy ha meghal, nyissák fel a testét, nehogy elevenen temessék el. A párizsi Pére-Lachaise temetőben helyezték végső nyugalomra, szívét és levelezéseit a varsói Szent Kereszt templom egyik oszlopában őrzik.

Milyen tüdőbetegsége volt Chopinnek?

A boncolási jegyzőkönyv egy párizsi tüzeset során megsemmisült. Az orvosok a 21. század kezdetéig egyetértettek abban, hogy a halál oka előrehaladott, *kavernás tüdőtuberkulózis* volt.

Mellette szólt sok érv: könnyen lehet, hogy az elsődleges fertőzést Emilka húgától kapta, aki 1827-ben, 15 éves korában tüdőtuberkulózisban (?) halt meg. 1830-31 táján hosszan érintkezett tuberkulotikus betegekkel: nyolc hónapos bécsi tartózkodása során gyakori vendége volt egy előrehaladott tuberkulózisban szenvedő

lengyel zongoristának. Párizsban egy ideig együtt lakott gyermekkori barátjával, későbbi kezelőorvosával Jan Matuszynskyval, aki 1842-ben halt meg tbc-ben. Chopin tüneteinek, betegsége lefolyásának sok olyan jellegzetessége van, amit tbc-s betegeknél láttunk.

Közel másfél évtizede vetették fel (Wojciech Cichy), hogy Chopin tüdőbetegsége nem tuberkulózis, hanem cisztás fibrózis volt. A teória mellett felhozott érvek: gyermekkorában gyenge, vézna volt, sokat köhögött, hajlamos volt tüdőgyulladásokra. Nem tolerálta a zsíros ételeket. Még 22 éves korában sem kellett borotválkoznia, elérte a 170 centiméteres magasságot, ehhez képest 28 éves korában is csak 45 kilós volt. Soha nem született gyermeke. Utolsó éveiben kitartó hasmenése volt, ami a hasnyálmirigy exokrin működésének zavarától is lehetett. Emilka nevű húgát ez a teória is érvként hozza fel: a hóg korai halála lehetett mukoviszcidózis következménye is, és ez genetikai determináltságot jelenthetett.

A diagnózis megerősítésében nagyon jelentős lépés lehetne, ha a varsói Szent Kereszt templomban elfalazott szív DNS-vizsgálatára lehetőség lenne. Az üvegedényben, valamilyen tartósító folyadékban (sokak szerint konyakban) őrzött szív háborgatását mind az egyházi, mind a világi hatóságok (de még néhány leszármazott is) ellenzik.

A kérdésben állást foglalni nehéz, kétségtelen, hogy a tünetek egy része akár egyik, akár másik betegsége is jellemző lehet, bár a 40. év elérése egy cisztás fibrózisban szenvedőnél még manapság sem mindennapos. A két betegség együttes fennállása sem kizárható. Egy bizonyos: a betegség végkifejlete, a légzési elégtelenség mindkét betegség velejárója. ■

Dr. Berta Gyula

Függelék

Kosztolányi Dezső: Szegény anyám... (Latinovits Zoltán előadásában)
<https://www.youtube.com/watch?v=tk8CZZdD-wl>

Frederic Chopin: 24 Prelúd (Op.28) (Schiff András előadásában)
<https://www.youtube.com/watch?v=oNC0isOCgLM>

Frederic Chopin: Complete Nocturnes (Brigitte Engerer előadásában)
<https://www.youtube.com/watch?v=liTSRH4fix4>

Frederic Chopin: Etudes (Maurizio Pollini előadásában)
<https://www.youtube.com/watch?v=krtBdtoesgA>

Frederic Chopin: Complete Mazurkas (Arthur Rubinstein előadásában)
<https://www.youtube.com/watch?v=g1OE9kdMX38>

A Chopin életéről szóló „Impromptu” című film

11 részben tekinthető meg angol nyelven a YouTube-on Hugh Grant, Emma Thompson és Judy Davis főszereplésével. Az 1. rész:
<https://www.youtube.com/watch?v=7w2iVXAHIPl>

Források

Malina János: A párizsi szalonok kedvence. *Lege Artis Medicinae* 2000; 10(5): 468-471.

Breitenfeld D, Kust D, Turuk V, et al. Frederic Chopin and other composers tuberculotics - pathography. *Alcoholism and Psychiatry Research* 2010; 46(2)